

Наталія КОНДЕЛЬ-ПЕРМІНОВА

АРХІТЕКТУРНИЙ КОНКУРС В ІСТОРИЧНІЙ ЗОНІ Результати та висновки

Архітектурний конкурс на ескіз-ідею будівлі сучасної бібліотеки імені Є. П. Кушнарьова, що відбувся у Харкові в січні–травні 2010 року, у розпал кризи, став знаковою подією в архітектурі України. Конкурс організовано благодійним фондом «Фонд Бориса Колесникова» та Харківською обласною організацією Національної спілки архітекторів України за підтримки Харківської міськради. На думку організаторів, конкурс перевершив всі очікування: на розгляд журі було надано 92 проекти з різних міст України та інших держав.

Тема конкурсу (сучасна бібліотека) та історичне місце (унікальна площа Свободи у Харкові) — головні чинники архітектурної події. Провідним напрямом, в якому рухалися майже всі архітектори, виявився пошук оригінального образу, архітектурної форми для конкретної ділянки, відведеної під будівництво, що межує з будівлею-легендою Держпромом. Держпром — взірць конструктивізму світового рівня (1925–1929), давно є візитівкою Харкова, оскільки визначив динамічний, діловий характер міста, його столичний масштаб, статус індустріального та наукового центру.

Архітектори мали запропонувати рішення нової будівлі за умов суттєвих обмежень: площа Свободи знаходиться у складі історичного ареалу Харкова. Всі об'єкти, що тут розташовані, є пам'ятками архітектури місцевого значення¹, комплексна охоронна зона² яких охоплює всю площу, територію за Держпро-

¹ Крім Палацу дитячої та юнацької творчості (кол. Ветеринарний інститут) по вул. Сумській, 37. Цей об'єкт віднесено до цінної забудови.

² Охоронні зони визначаються з метою збереження пам'яток та їх історичного оточення, раціонального використання, створення оптимальних умов зорового сприйняття. Зони визначають параметри режиму охорони й використання історичних ареалів, розробляються відповідно до ДБН Б.2.2-2-2008 «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування».

1. Ескіз-ідея сучасної бібліотеки ім. Є. П. Кушнарьова у Харкові. Перша премія

мом й частину вулиці Сумської. Ділянка під забудову — в зоні саду ім. Т. Г. Шевченка, пам'ятки ландшафтної архітектури та садово-паркового мистецтва.

В результаті роботи журі перша премія присуджена молодим архітекторам з Дніпропетровська (Сергій Прокоф'єв, Ольга Прокоф'єва, Олександр Гаращенко), які надали рішення нового об'єкта на площі Свободи у п'ять поверхів. Ритм віконних прорізів головного фасаду створює ефект прозорості будівлі, що підсилюється трапецієподібним атріумом. Вузька частина атріуму, який розчленовує будівлю на дві складові, звернена на площу, а широка — у бік саду, підсилюючи візуальну взаємодію з останнім (рис. 1).

Другою премією відзначено проект харківських архітекторів — Тетяни Поліваной, Олексія Хандожко, Тетяни Горбачової, Лілії Британ. В архітектурі семиповерхової будівлі також віддзеркалена тема взаємодії з садом. Суцільне зашклення фасадів «працює» фоном для художньої метафори «дерева знань» (рис. 2).

Третю премію присуджено авторському колективу з Києва у складі: Микола Дьомін, Олександр Чуб (наукове керівництво); Станіслав Дьомін, Ірина Зайцева, Юрій Кузьмін, Володимир Трушин, Ірина Ткачова, Юрій Удальцов (архітектори); Артем Новіков (економіка, маркетинг); Костянтин Колесников (екологія, енергозбереження); Наталія Кондель-Пермінова (історія, культура); Олексій Сусліков (ІТ-технології, операційне управління проектом); Денис Па-

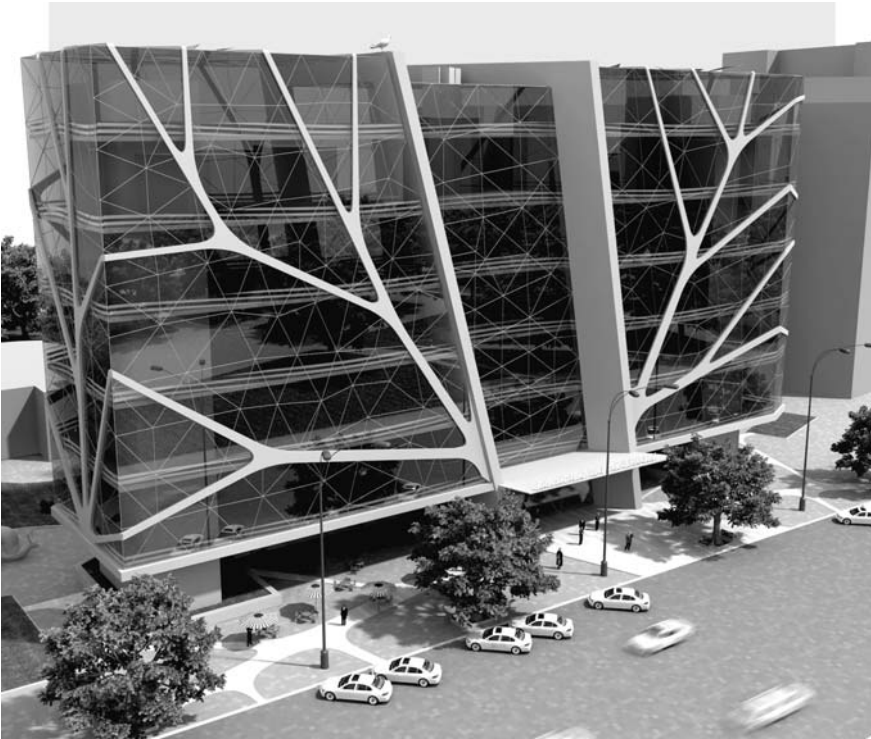
ламарчук, Олександр Гритчин (3D-візуалізація); Галина Войцехівська (технології бібліотек).

Київська група реалізувала підхід, принципово відмінний від інших. Його зміст полягає в тому, що, по-перше, самобутнього образу, оригінального дизайну фасадів для реального життя будівлі недостатньо. Адже на сьогодні об'єкт нерухомості — це набагато більше, ніж об'єм і розпланувальне рішення, тому без взаємодії суміжних аспектів неможливо зведення та повноцінне функціонування будь-якої будівлі. По-друге, сучасний світ вимагає «сталих» рішень, тобто рішень, що ґрунтуються на балансі екологічних, соціальних, функціональних та економічних аспектів. Саме цей баланс є засадничим у сучасній архітектурі, є критерієм якості світового рівня. У даному випадку маємо ще один важливий аспект — історичне середовище, проектне входження в яке вимагає виважених рішень.

Робота киян (третя премія) — Концепція Інформаційно-культурного центра «Бібліотека ім. Є. П. Кушнарєва» (далі — ІКЦ) опрацьована на засадах «сталого» архітектури з урахуванням соціальних, екологічних, культурно-історичних, технологічних, економічних аспектів. З врахуванням умов конкурсу (щодо гармонійної інтеграції в історичну забудову) розроблено чотири варіанти й здійснено економічний аналіз з метою визначення оптимального розміру загальної площі ІКЦ та кількості місць для читачів. Це дозволило визначити як позитивні, так і негативні риси кожного з них. Синергія комерційних та некомерційних громадських функцій дозволила визначити найбільш інвестиційно привабливі моделі (варіанти 3, 4).

Перший варіант опрацьовано в межах відведення ділянки під будівництво. Об'ємно-просторове рішення ґрунтується на засадах конструктивізму і є продовженням лінії забудови Харківського національного університету. В рішенні лівої частини головного фасаду використано мотиви первісного проекту готелю «Харків» зі стрічковим заксленням. У правій частині — модульне членування будівлі університету. Таким чином створено діалог нової будівлі з найближчими до неї історичними спорудами площі. Тотальна забудова ділянки не залишає ніяких шансів для збереження насаджень, значно обмежується інтеграція площі з парком (*рис. 3.1*).

При розробці другого варіанту враховано й територію благоустрою. Будівлю розміщено з відступом від червоної лінії; її композиція, з включенням пішохідних зв'язків в рівнях першого-третього поверхів та покрівлі, розгортається вглибину саду. Під допоміжні функції активно використовується підземна частина з верхнім освітленням. Інтеграція з парком підкреслюється архітектурно-дизайнерськими засобами (експлуатована покрівля з оглядовим майданчиком, озеленення тощо). Економічні розрахунки засвідчили, що перший і дру-

2. Ескіз-ідея сучасної бібліотеки ім. Є. П. Кушнарєва у Харкові. Друга премія

гий варіанти належать до зони негативних фінансових результатів (рис. 3.2).

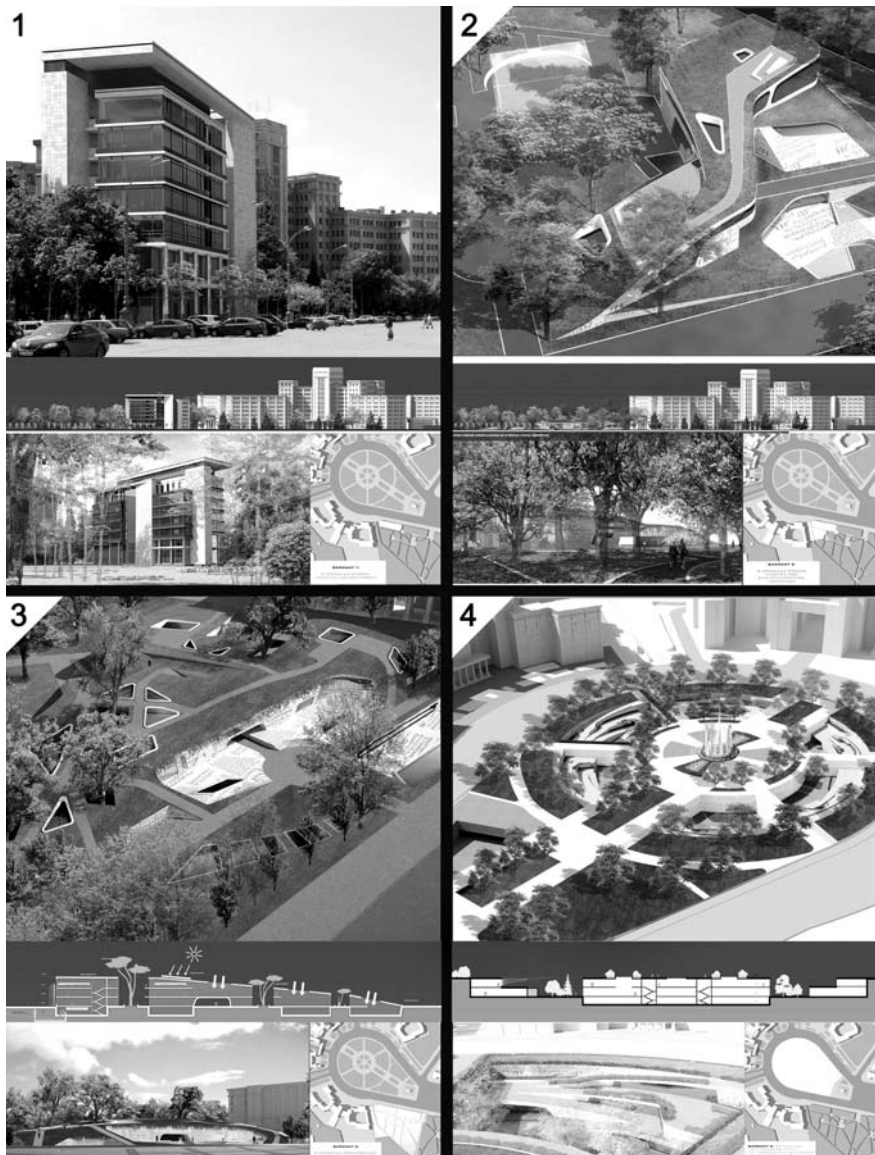
Третій варіант — симбіоз ландшафту й архітектури. ІКЦ формується у вигляді ландшафтного парку. Збільшуються громадські простори, додаються рекреаційний, дитячий, торговельний блоки, низка спеціалізованих функцій тощо. З урахуванням всіх вимог створюється комплекс з двох-трьох надземних і двох підземних поверхів з залученням систем енергозбереження, зелених насаджень. Завдяки цьому забезпечується екологічний і візуальний зв'язок ІКЦ з садом ім. Т. Г. Шевченка. Цінні насадження охоплюються криволінійними прорізами — внутрішніми відкритими двориками. Об'єм будівлі в пластичних формах м'яко піднімається, створюючи враження мальовничого ландшафту. За розрахунками цей варіант належить до зони позитивних фінансових результатів. Проте проблеми з будівництвом в охоронній зоні залишаються (рис. 3.3).

Четвертий варіант запропоновано в іншому місці, в межах центральної ча-

стини площі Свободи. Розпланування площі зберігається, ІКЦ вбудовується в її структуру. Завдяки пандусам, що відтворюють округлі риси площі, будівля плавно заглиблюється. Прибирається висока рослинність, створюються озеленені тераси, відновлюється огляд ансамблю площі. Радіально-кільцева структура дозволяє компактно здійснити функціональне розпланування. По центру — блок інформаційного обслуговування, навколо нього сегментами — всі додаткові підрозділи. Стилiстично концепція архітектурного образу аналогічна варіантам 2 і 3. В результаті, при збереженні історичного розпланування, створюється місце високої якості з розвиненими комунікаційними зв'язками. Для зручності й комфорту відвідувачів передбачається зв'язок ІКЦ з вестибюльними групами метро. В цілому Центр з просторами, що трансформуються, є привабливим для проведення семінарів, конференцій тощо. За більшістю показників варіант 4 є найбільш оптимальним (рис. 3.4).

Харківський конкурс став поштовхом щодо роздумів не лише про стан сучасної архітектури України, але й суспільного буття взагалі. Криза, що призвела до падіння попиту на офісні площі, зменшення відвідувань торговельно-розважальних комплексів, спонукає по-іншому подивитися на розмаїття багатофункціональних центрів, зведених останнім часом на теренах України. І природно постає питання: чи насправді потрібна така кількість розважальних і торговельних закладів державі, більша частина громадян якої перебуває за межею бідності? І що насправді потрібно зараз більшості українців? Що може дійсно сприяти культурному і соціальному розвитку нації? І, віддзеркалюючи питання на економічну площину: що реально (прибутково) й соціально корисне будувати зараз та у найближчому майбутньому?

Перша столиця створила прецедент для проектування та реалізації будівництвом в Україні нового типу будівель, справжня соціокультурна потреба в якій ще недостатньо усвідомлюється. Якщо тема «хліба та видовищ» активно закарбовується на морфології українських міст, то інформаційно-культурне поле залишається незайманою цілиною. У цьому сенсі актуалізація культурних форм з додатковими функціями та зв'язками, зі специфічними інституціями і відповідними механізмами є нагальною. Універсальним явищем культури (як театр, університет, музей тощо) є бібліотека, що реалізує у суспільстві інформаційну, освітню та культурну функції. Бібліотека є важливим специфічним елементом буття людини, інституцією, завдяки якій вона реалізує зростаючу кількість власних культурних й освітніх потреб. Існуюча думка про те, що час традиційної бібліотеки минув, є глибоко помилковою. Бібліотека як культурний феномен існує протягом багатьох віків, змінюючись й трансформуючись зовнішньо та внутрішньо, з додаванням різних аспектів буттєвого змісту у той чи інший період історії суспільства. Завдяки головній функції — збереженню

3. Концепція Інформаційно-культурного центру «Бібліотека ім. Є. П. Кушнарєва» у Харкові. Автори: М. Дьомін, О. Чуб, Ст. Дьомін, І. Зайцева, Ю. Кузьмін, В. Трушин, І. Ткачова, Ю. Удальцов, А. Новіков та ін.

та розповсюдженню знань, бібліотека завжди є своєрідним простором свободи, специфічний етос якої сприяє розвитку читання й мислення.

Сучасні бібліотеки стають все більш демократичними, оснащуються електронними носіями інформації, з'єднуються у світову мережу. З'явилися нові назви: «медіатека», «інформатека», обумовлені впливом та швидким розповсюдженням інформаційних технологій та мас-медіа, а також — нові способи збереження, обробки та надання інформації. Здійснюються пошуки нової архітектури бібліотечних споруд. Все це свідчить про тенденції розвитку функцій бібліотек, оскільки, як підкреслює Т. Б. Маркова, змін зазнає лише перша частина слова «бібліотека» (гр. *biblion* — книга, папір, папірус) [1]. Друга частина «тека» (приміщення, місце) — залишається. Далі дослідниця говорить, що мова зовсім не йде про зникнення бібліотеки. Бібліотека є і залишається формою надання знань, і місцем, де відбувається його розповсюдження і «споживання». Бібліотека — культурно-інформаційний простір, в якому знання набувають цілісності, осмисленості й надаються суспільству.

Класична книжна культура означає поглиблене розуміння змісту текстів. Сучасній культурі притаманна взаємодія вербальних і візуальних засобів розповсюдження інформації, поєднання текстів з ілюстративним рядом при наданні інформації глядачеві й читачеві. Рішення конфлікту між осмисленням сенсу життя й пошуками конкретної прагматичної інформації базується на виваженій взаємодії книги й інших комунікаційних засобів, на ретельно опрацьованих методах комплектації та книговидання. Криза знань й спроба їх заміни інформацією, що було обумовлено появою електронних носіїв, призвели до зміни змісту поняття «бібліотека». Якщо раніше бібліотека була центром монополії на інформацію, то зараз, завдяки Інтернету, обмежень немає, хоча при цьому руйнується межа між науковим і ненауковим, справжнім і помилковим, важливим і незначним. Тому головною умовою ефективної обробки й розповсюдження знань є не ізолюваність систем і засобів надання знань, а їх співіснування й взаємодія.

Таким чином, сучасна бібліотека є своєрідним культурним дисциплінарним простором, складною системою з власними інформаційними технологіями, методологією каталогізації, бібліотечним дискурсом, прийомами ефективного обслуговування тощо. Кожній соціокультурній спільноті відповідає власний тип бібліотеки як віддзеркалення її політичного, економічного, соціального життя, мислення, особливостей характеру тощо. Сучасна бібліотека — це культурно-інформаційний центр з провідними функціями збереження, впорядкування та надання знань. Власна внутрішня організація бібліотеки, разом з правилами, нормами та порядками, що забезпечують її діяльність, регулює відносини з іншими соціальними та культурними інституціями. А також сприяє ви-

конанню бібліотекою (як соціально важливою формою культурного й інформаційного простору) її функцій, адже розвиток культури як «зустріч» інформації з потенційним споживачем напряду залежить від принципів формування спільного простору комунікації суспільства, бібліотеки й читача [2].

Повертаючись до результатів харківського архітектурного конкурсу слід зазначити, що в «Концепції Інформаційно-культурного центра «Бібліотека ім. Є. П. Кушнарьова», розробленій киянами, представлена ідея актуального об'єкта з різноманітними функціями, необхідними сучасним людям різних вікових груп. Величезний потенціал, зосереджений в новому типі громадської будівлі, дозволяє виокремити цілу низку позитивних соціально-культурних, фінансово-економічних наслідків. По-перше, головна цільова група — молодь та студенти харківських вузів, отримують комфортне та дружнє місце з умовами для навчання, додаткового заробітку, культурного відпочинку тощо. По-друге, функціональний склад Центра ґрунтується на соціальній орієнтації на усі вікові групи з врахуванням потреб дітей, інвалідів. По-третє, значно підвищується якість однієї з найбільших площ Східної Європи як загальнономіського та туристичного центру з новими можливостями для проведення різноманітних громадських акцій.

Четвертим, не менш важливим наслідком конкурсу, слід вважати опрацювання виваженого проектного рішення в історичному середовищі на засадах балансу соціальних, культурно-історичних, екологічних, функціональних та економічних аспектів. Мова йде про те, що пам'яткоохоронна діяльність може й повинна стати дієвою складовою сучасного проектно-інвестиційного процесу. Для цього потрібно лише вийти за межі власних уявлень й розпочати формування партнерських відносин з усіма іншими учасниками.

Домінування короткотермінових стратегій інвестування в будівництво без належної уваги до наступної експлуатації об'єктів добігає кінця. Вдале інвестування гарантують лише «сталі» рішення, тому інвестори, девелопери, оператори й споживачі оперують переважно довгостроковими фазами. Попитом все більше користуються «сталі» об'єкти, що узгоджені з містобудівною системою, природним ландшафтом, культурно-історичними особливостями, соціально-економічними потребами, а також можливістю функціональної адаптації до ситуацій, що постійно змінюються.

У цьому сенсі вельми цікавим є досвід проектування в історичному середовищі на засадах «сталого» архітектури, отриманий на конкурсі київським колективом (третя премія). До складу команди увійшли фахівці різних галузей (архітектори, економісти, маркетологи, екологи, спеціалісти з ІТ-технології, операційного управління проектом). Участь в роботі Галини Войцехівської, директора Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені

В. Г. Заболотного (ДНАББ), головної професійної бібліотеки України, не випадкова. Саме ДНАББ на початку 2000-х ініціювала розробку моделі сучасної бібліотеки України і, виходячи за межі бібліотеки «традиційної», впроваджує нові форми інформаційно-культурного обслуговування читачів. Тому концептуальні засади сучасного інформаційно-культурного центру з новими функціями, що опрацьовувалися в ДНАББ, були використані в проекті.

В результаті командної роботи тема конкурсу (будівля сучасної бібліотеки ім. Є. П. Кушнарьова) була втілена в концепцію сучасного Інформаційно-культурного центру з велетенськими ресурсами доступу до Світової цифрової бібліотеки та до всіх великих бібліотек світу. До цієї базової функції додано низку соціокультурних аспектів з врахуванням питань комфортності для відвідувачів різних професійних і вікових груп. Таким чином первинна ідея отримала форму в розмаїтті наповнень, з врахуванням сценаріїв перебування людини. Завдяки сценаріям визначається найбільш доцільне співвідношення: середовище і людина, у тому числі й фінансова доцільність. Максимальна доцільність сценарію підвищує інвестиційну привабливість проекту.

Паралельно з розробкою концепції здійснювався аналіз ділянки (від наданої за конкурсними умовами до пошуку найбільш відповідної). Цей напрям є протилежним тому директивному (від інвестора), що розповсюджений в Україні: є певна ділянка і на ній треба звести той чи інший об'єкт нерухомості (за бажанням інвестора). Висловлена замовником ідея може не відповідати особливостям території, проте всі учасники реалізації об'єкта вимушені виконувати розпорядження інвестора. Ризики, що при цьому виникають, не вирішуються, а «замілюються» і в підсумку лягають на плечі кінцевого споживача на різних рівнях — міста, району, окремого будинку тощо. Таким чином створюються об'єкти низької (у всіх відношеннях) якості, не на тих місцях, а споживачі перетворюються в заручників невдалих проектних рішень.

Конкурс в історичному середовищі — це конкурс концепцій, в яких має бути здійснено всебічне обґрунтування заданої теми (ідеї) та доцільність її реалізації на тому чи іншому місці. Харківський конкурс переконливо засвідчив, що завдяки такій роботі можна уникнути помилкових рішень. Всебічний аналіз, економічні розрахунки стосовно передбачуваної збитковості — дієвий механізм проти невиваженого втручання в історичне середовище. Так, вже на першому кроці, при виконанні конкурсного завдання була виявлена помилковість будівництва на зазначеній ділянці: кожен професіонал зі своєї позиції підтвердив цю недоцільність.

Зведення будівлі передбачалося на території саду ім. Т. Г. Шевченка (пам'ятки ландшафтної архітектури та садово-паркового мистецтва). Нова будівля, у випадку її зведення, суттєво погіршила б умови зорового сприйняття пам'ят-

ки архітектури — будівлі Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Крім того, економічні розрахунки засвідчили про збитковість новобудови на цьому місці. Перелічені аспекти обумовили необхідність здійснити аналіз району забудови й розширити зону пошуку та розробки конкурсного проекту з метою гармонізації функціональної, об'ємно-просторової структури будівлі й її органічного входження в середовище. Перші два варіанти були запропоновані як можливі рішення, проте до реалізації вони не придатні.

У результаті пошукових розробок авторським колективом було запропоновано реалізувати конкурсну ідею в іншому місці з суттєвими результатами, у тому числі й економічними. Економічна доцільність визначається надходженнями до міської казни, кількістю створених робочих місць, зростанням прибутків населення й збільшенням попиту інших галузей. Розрахунки засвідчили, що зона позитивних фінансових результатів ІКЦ — після 1100 читацьких місць (приблизно 11 600 м²). З врахуванням потенційної добової завантаженості (12 000–14 000 чол. або 2400–2800 чол. в годину «пік») Центр має добрі перспективи, оскільки є привабливим для багатьох операторів. Розгортання концепції значно активізує бізнес, дасть поштовх перспективним проектам, підвищить інвестиційну привабливість ІКЦ. Все це сприятиме зростанню культурно-історичного та суспільного статусу головної площі Харкова — площі Свободи — як інформаційного, комунікаційного та рекреаційного центру.

Якщо порівняти концептуальну стадію архітектурного проектування з вищезазначеним, стає зрозумілим, чому архітектурні проекти, незважаючи на високий рівень професійного виконання, у своїй більшості залишаються нереалізованими. Їм не вистачає дієвих механізмів, котрі забезпечуються узгодженою роботою девелоперів, екологів, економістів, соціологів, маркетологів тощо. Склад команди завжди має визначатися темою проектної роботи. Опрацьовані в умовах командної співпраці змісти, що мають соціальне, культурно-історичне, економічне, екологічне підґрунтя, архітектор втілює у формах, у просторових рішеннях, у певних варіантах розвитку території, в сценаріях перебування людини. Тому сучасні архітектурні конкурси, організатори яких орієнтуються на отримання практичних результатів, мають бути саме конкурсами концепцій, в яких беруть участь поліпрофесійні команди. Робота у складі такої команди — новий тип роботи сучасного архітектора, девелопера, маркетолога, еколога, історика, культуролога тощо, адже спільна узгоджена робота дає можливість опрацьовувати «сталі» рішення, актуальні й корисні як для людини, так і для середовища, і, в кінцевому підсумку, й для інвестора.

1. Маркова Т. Б. Библиотека как феномен культуры: Автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13 / Санкт-Петерб. гос. ун-т. — СПб, 1999.

2. Маркова Т. Б. Электронная библиотека как культурно-исторический тип библиотеки // http://kuchaknig.ru/show_book.php?book=169040.

Анотация. В статті розглядаються результати архітектурного конкурсу на ескіз-ідею будівлі сучасної бібліотеки ім. Є. П. Кушнарьова, що відбувся у Харкові в січні–травні 2010 року. Зроблено аналіз робіт переможців. Сформульовано проблему сучасного проектування в історичній зоні, котра охоплює широке коло учасників. Обґрунтовано необхідність організації поліпрофесійних команд для виважених дій в історичному середовищі.

Ключові слова: архітектурний конкурс, історична зона, пам'ятка архітектури, пам'ятка садово-паркового мистецтва, концепція, проект, учасники проекту, культурно-інформаційний центр, сучасна бібліотека

Аннотация. В статье рассматриваются результаты архитектурного конкурса на эскиз-идею здания современной библиотеки им. Е. П. Кушнарева, который состоялся в Харькове в январе–мае 2010 года. Сделан анализ работ победителей. Сформулирована проблема современного проектирования в исторической зоне, которая охватывает широкий круг участников. Обоснована необходимость организации полипрофессиональных команд для взвешенных действий в исторической среде.

Ключевые слова: архитектурный конкурс, историческая зона, памятник архитектуры, памятник садово-паркового искусства, концепция, проект, участники проекта, культурно-информационный центр, современная библиотека

Summary. The article deals with the results of the architectural contest on the draft idea of the building, supposed for the modern library named after Eygen P. Kushnaryov. The contest was held in January–May 2010 in Kharkov. The author analyzed works of the winners. The problem of the modern projecting involving numerous participants in the historical zone was raised. In the article the necessity of the multi professional teams for reasonable actions in the historical zones has been proved.

Keywords: architectural contest, historical zone, architectural monument, monument of the landscape art, conception, project, participants of the project, cultural and information center, modern library.